

הצל בקולנוע- השדים שבתוכנו

V-בחירת נושא

V-סקירת ספרות

V-בחירת השיטה לאיסוף נתונים

-ניתוח הנתונים

-הצגת הממצאים ופרשנות החוקר לניתוח הממצאים

-דיון בממצאים

מה גורם לאנשים להתחבר לדמויות השליליות בסרטים?

בית הנייר במבט יונגיאני

תקציר

במאמר זה שיערנו שהזדהות עם דמויות בטלוויזיה נעשית על ידי התחברות לצד האפל שלנו. הצל, שדווקא אנחנו מעדיפים להתרחק ממנו ולא לראות אותו בחיי היום יום. ימצא במרכז הקשר שלנו לדמויות מן הטלוויזיה. על מנת לבדוק זאת לקחנו את הסדרה בית הנייר. סדרה ספרדית שבמרכזה עומדים חבורת פושעים המתכננים לשדוד בנק. אותם פושעים המוצגים בסדרה באור חיובי לעומת השוטרים והמשטר אשר מוצגים בסדרה באור שלילי. המחקר שעשינו שהיה מחקר איכותני ובדק את יכולת הזדהות של הנבדקים עם הדמויות בסדרה ואת היכולת שלהם לקבל מעשים לא "מוסריים" כגון גניבה או רצח כמקובל.

מבוא

סקירת ספרות

הצל

במילון אבן שושן (אבן שושן), מוגדרת המילה "צל" כ"שטח כהה או אפל הנוצר מאחורי גוף אטום החוצץ בין השטח לבין מקור האור, בבואה אפלה הנוצרת מצידו של גוף שאינו מופנה אל האור". התופעה הפסיקלית של הצל עמדה לאורך כל תולדות התרבות במרכזן של תיאוריות פילוסופיות ופסיכולוגיות, כדימוי שבבסיסו מוצג הצל כחלק האפל, הלא ידוע, המוסתר של הקיום האנושי, ניגודו המוחלט של האור (צורן, 2013).

אם בעולם העתיק מתקשר הצל במיוחד להיבט הדימוי שבו ולשאלת הריאליות או האי ריאליות, בפסיכולוגיה המודרנית הוא מתקשר יותר להיבט האפל שבו. בראש ובראשונה מדובר בתיאוריה של קארל גוסטב יונג. כבר בראשית דרכו הצביע יונג על הצורך להעלות את הצל אל התודעה ולהתמודד איתו: לדבריו "כל אחד נושא איתו צל, וככל שהצל מגולם פחות בחיים המודעים של האינדיבידואל, כך הוא שחור וסמיך יותר. אם נחיתות מסוימת מודעת יש לכל אחד הזדמנות לתקן אותה." בדברים אלה נשמר היחס ההיררכי בין החלק המואר של הנפש לבין הצל, המצוי גם אצל אפלטון (אמנם במובנים אחרים), כשהצל הוא החלק המבקש "תיקון". אלא שהתיקון, במקרה זה, איננו על ידי הדחיקה, כי אם על ידי היכרות איתו והעלאתו לתודעה. יתר על כן – תיקון זה איננו נוגע רק לאישיות היחיד, אלא יש בו גם משום "תיקון עולם". (צורן, 2013).

יונג הדגיש שהתוצרים הנפשיים המכונים סמלים, זוכים להרחבה תרבותית והכרתית דרך אומנות, חלום, מיתוסים, אגדות, טקסים ופולקלור. הם מבטאים באופן ספונטני בחלומות, חזיונות וביצירות אומנות (לדוגמא, בסרטים). הם אינם מוגבלים למקום או תקופה ומייצגים מנעד רחב של משמעויות. דעתו של יונג היא שישנו תחום עמוק, לא מודע, אשר אותו כינה "הנפש האובייקטיבית". תוויות מגוונות אלו מצביעות על העובדה שרמות עמוקות של הלא מודע אינן מורכבות רק מהדחיקות של האני הפרסונלי או מתכנים טראומטיים מהעבר (ע"פ פרויד) אלא גם מגורמים שהם מעבר לממד האנושי הגשמי. (קבאליון, 2013).

הפסיכולוגיה היונגיאנית מתמקדת במיתולוגיה ובדמויות של התרבות הפופולרית כהשתקפות המודע והלא מודע, היא מדגישה שיש צורות פסיכולוגיות פרטניות וקולקטיביות אשר קובעות את הלך הרוח של תקופות וחברות מסוימות. הקולנוע יכול לספק לנו את האמצעי לפגוש את נפשנו, את ה-לא מודע שבנו, זהו מקום לשינויים פנימיים ולהחלמה רוחנית. הקולנוע מאפשר לנפש לחוות ללא שיפוטיות או ביקורת. זהו כוח הדמיון, שיוג ייחס לו ערך טיפולי מרכזי (קאבליון, 2013).

יותר מבכל אמנות אחרת, בקולנוע מתממשים פנטזיה או משאלות, פחדים (בתפיסה הפרוידיאנית) ואופציות של חיים שטרם היינו מודעים להם (בתפיסה היונגיאנית). הפנטזיה שמישהו אחר רקם בשבילנו יכולה לשמש לנו מקום להזדהות ועידוד להוציאה לפועל גם בחיינו אנו. לחילופין, הפנטזיה בקולנוע יכולה לאפשר לנו לחיות את עצמינו בפנטזיה בלבד, מבלי לקבל אחריות למימוש המאוויים או אף הצרכים המהותיים של חיינו אנו במילים אחרות, זה מקום שבו מישהו אחר מסתכן עבורינו כדי שנוכל להסתכן כמותו בעתיד, או להפך, כדי שנוכל שלא להסתכן כמותו לעולם. אכן, הקולנוע מאפשר לנו לדמות את החיים האמיתיים שמצויים במקום אחר וכך לחיות חיים של אחרים. כלומר, הקולנוע מתקיים בתפר שבין ממשות חיצונית לממשות פנימית - נפשית. (נצר, 2014).

"איננו אלא שחקנים אלמונים על במתו של העולם" אמר יונג (1993). כיום הקולנוע הוא אחד המקומות שבהם שב ומופיע המיתוס בזמן המודרני. אנו זקוקים לגיבורים להזדהות איתם כדי לעצב את עצמנו והמיתוס מאפשר לנו להזדהות עם גיבוריו. למעשה, כל אחד מאיתנו הוא גיבור המיתוס של חיו. לעיתים שחקני קולנוע הופכים דגם לחייהם של בני אדם אחרים.

הפסיכולוג היונגיאני רוברט הופקה (Hopcke) "לא נגזים אם נתייחס אל כוכבים אלו כאל "אלים ואליליות של מסך הכסף (...). הם מופיעים שוב ושוב בנפש כדמויות ארכיטיפיות המגלמות עבורנו פיסות מעצמי העמוק ביותר שלנו. אלו מושלכות (...). על הדיומוי המרצד של "אליל קולנוע" רק כדי להיות נרכשות ומתקבלות כחלק אמיתי מן המורשת הפסיכולוגית האנושית המשותפת שלנו. (הופקה, 2007: 132).

ככל יצירה, הקולנוע במיטבו יכול לשרת את הצופה לרכישת יתר מודעות ולמפגש עם האמת הפנימית של רגשותיו. היצ'קוק (Hitchcock) אמר שריבוע המסך חייב תמיד להיות עמוס רגש. ואמנם שותפות הגורל שלנו עם המרכיבים הרגשיים הכלל אנושיים שמתבטאים בקולנוע מאפשרת לנו לחוש זעם, כאב, עוול, פחד, סלידה, התקוממות וחוסר אונים כלפי גורל הגיבורים סבלם ומעשיהם, אבל גם מאפשרת לנו לחוש אמפתיה, הזדהות, סולידריות, אחווה, כבוד, רחמים ואהבה לבני אנוש ולעצמנו האמיתי. ככל אומנות, הקולנוע מאפשר לנו לפגוש את כל הטווח האנושי עד קצוותיו, מגובה הרוח, ההשראה, הרליגיוזיות, המצפון, ערכי המוסר והאהבה ועד עמקי השפל, הסטיה, הרוע, ההרס והטירוף. בעקבות דברי אריסטו על הטרגדיה, אפשר לומר שגם הקולנוע מעניק לנו קתרזיס שכולל חרדה, חמלה וזיכוכ במשמעות התרפויטית.

נוסף על כך, הקולנוע מאפשר לצופה להזדהות עם הגיבור החיובי, שמתגבר על דחפיו ועל המכשולים היצריים ומצליח להתחזק תוך כדי מודעות לכישלונות; גיבור שלבסוף מצליח להגות את ניצחונו, ניצחון הגיבור המיתי. כמו המיתוס, הקולנוע במיטבו מאפשר לצופה לבטא ולממש את משאלותיו החיוביות, אבל גם את הדחפים הראשוניים הרגרסיביים - להישאר בחיק האם, להישאר שבו בעקרון העונג, להיות תוקפן, חוטא ובלתי מודע. הקולנוע נותן ביטוי גם לשאר כוחות הצל בנפש: חמדנות, כוחנות, שתלטנות, רמאות, הרסנות, ניצול, תאוות בצע, רדיפת כבוד, אלימות אכזרית ורוע בכלל. הקולנוע יכול להביא לתודעת הקהל את קיומו של העוול האנושי ואת קיומם של היבטי הנפש הצליים הנוכחים גם בצופים, ותוך כדי כך, להצביע על דרכי התמודדות נכונות עם קשייו. לפי יונג, כוחות הצל הם היסודות הנחותים בנפש, שאנו נוטים להכחיש ולהסתיר. אלו התכונות שאנו נוטים להשליך על הזולת יותר מלזהות את קיומן בנו. הכרת הצל גם היא הכרת עצמנו האמיתי. היכולת להפוך את הקולנוע לשליח ומורה דרך שיקדם את מודעותו של הצופה לצלליו תלויה במידה רבה בבגרותו וברמת המודעות העצמית של הצופה. האדם הבלתי בוגר יראה את הצל רק אצל אחרים, מבלי לקבל אחריות על עצמו. בכל מקרה, הגיבור הקולנועי שנושא תכונות שליליות והגיבור - הקורבן שסובל בקולנוע, מנקזים אליהם את תוקפנותו של הצופה והן את היותו קרבן לתוקפנות. (נצר, 2014).